

EROL GÜNGÖR VE ÖZER OZANKAYA'DA TOPLUMSAL DEĞİŞME KAVRAMINA KARŞILAŞTIRMALI BAKIŞ

Yrd. Doç. Dr. Ensar Yılmaz
Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
ensaryilmaz24@gmail.com

Özet

Toplumsal Değişme, Toplumsal Yapı kavramıyla birlikte sosyolojinin iki temel alanını, hatta hareket noktasını oluşturur. Sosyologların bu kavramlara verdikleri anlam, onların toplumsal meselelere bakışını da belirlemektedir. Erol Güngör ve Özer Ozankaya da Türk toplumbiliminde toplumsal değişme kavramına verdikleri anlam ile Türk toplumunun meselelerine bakışta farklı duruşları sergileyen Türk toplumbilimcileridir. Aynı zamanda bu iki toplumbilimci Türk sosyolojisindeki iki temel farklı bakışı temsil etmesi açısından da önemlidir. Ozankaya'nın yaklaşımında ne kadar marksist yaklaşım önce evrenselleştirip sonra da bütün toplumlarla birlikte Türk toplumunu da açıklamanın tek yolu olarak sunuluyorsa Güngör'ün yaklaşımında da Türk toplumunun meselelerinin anlaşılması ve çözülmesi için Türk toplumunun tarihi ve kültürel geçmişinden koparılamayacağı o denli kuvvetle vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erol Güngör, Özer Ozankaya, toplumsal değişme

A COMPARATIVE APPROACH TOWARDS THE CONCEPT OF SOCIAL CHANGE ACCORDING TO EROL GÜNGÖR AND ÖZER OZANKAYA

Abstract

The concept of Social change, along with the concept of Social Structure, comprises the two most important basic fields and even set-off points in sociology. The meanings that are attributed to these concepts by the sociologists also determine their approach towards social issues. Erol Güngör and Özer Ozankaya are two Turkish sociologists, who have different stances towards the issues of the Turkish society due to the different meanings they attribute on the concept of social change. These two Turkish sociologists are also important in that they represent the two different and fundamental approaches in Turkish sociology. Although Ozankaya's approach catholicizes the Marxist approach and then presents it to be the only way to explain the Turkish society, as well as the rest of all human societies; Güngör's approach on the other hand strongly emphasizes that in order to understand and solve the Turkish social issues one should not separate the Turkish society from its historical and cultural roots.

Key Words: Erol Güngör, Özer Ozankaya, social change

GİRİŞ

Toplum, yapısı gereği hiçbir zaman durağan değildir, mutlaka değişir. Toplumlar değişirken de sadece bir parçası değişmekle kalmaz. Toplumun hangi özellikleri değişirse, diğer özellikleri ile beraber zincirleme reaksiyona girerek öbür taraflarını da değiştirirler. Yani toplum hem bir bütündür, hem de bu bütün sürekli değişmektedir, değişirken de kendisini yeniden düzenler, yeniden bir bütün haline gelir. Değişmesi ve kendini yeniden düzenlemesi yani çeşitli yönleri arasındaki ilişkileri yeniden oluşturması doğası gereğidir. Bu anlamda, toplum bir bütündür, mutlaka değişir, değişirken her yönünü yeniden ayarlar, düzenler (Kıray, 2006: 313).

Bir toplumsal yapıdan başka bir toplumsal yapıya, bir yapılar sisteminden başka bir yapılar sistemine geçiş olarak (Ergun, 1990: 100) tanımlanan toplumsal değişme kavramı, toplumbilimin temel konularından birini oluşturur. Bununla beraber, gerek kavramsal düzeyde, gerek olgusal düzeyde bu konuda toplumbilimciler arasında bir görüş birliği yoktur. Toplumbilimcilerin sahip olduğu değerler, kullandığı modeller ve gösterdiği yaklaşımlar, toplumsal bir süreci ifade eden toplumsal değişmenin farklı farklı algılanmasını ve açıklanmasını getirmiştir (Kongar, 1994). Biz de bu çalışmamızda Türk toplumbilimcilerinden Prof. Dr. Erol Güngör'ün ve Prof. Dr. Özer Ozankaya'nın toplumsal değişmeye gerek kavramsal düzeyde, yani genel bakışlarını; gerek olgusal düzeyde, yani Türkiye'nin toplumsal değişme sürecine nasıl baktıklarını irdelemeye çalışacağız. Bu toplumbilimciler toplumsal değişmeyi nasıl algılamaktadırlar? Farklı algılıyorsa bu farklılıklar nelerdir?

1. EROL GÜNGÖR'DE TOPLUMSAL DEĞİŞME

“Meseleleri şahsi sempatilerden veya ideolojik tavırlardan mümkün olduğu kadar ayrı tuttuğumuz takdirde Türkiye'deki değişme hadisesi hakkında daha isabetli görüşler kazanabiliriz” (Güngör, 1993: 8), diyen Güngör, konuya objektifliğin ön plana çıkartıldığı, bilimsel bir metotla bakmak gerektiğini vurgular.

Güngör'e göre bugün dünyadaki sosyologları çok kaba hatlarla iki gruba ayırmak mümkün olsaydı, bunların büyük bir kısmını Weberci, çok az bir kısmını da Marxçı diye adlandırmak gerekirdi. Çünkü cemiyetin siyasî ve sosyal-ekonomik organizasyonu, sosyal değişmenin temel faktörleri gibi sosyolojinin can alıcı konularında bu iki şahsiyet iki ayrı ve birbirine zıt görüşü temsil etmişler, sonrakiler ise az veya çok farklarla onları takip etmişlerdir (Güngör, 1993: 25). Mesela Marx'ın getirdiği çözüm ve onun karşısında Weber'in getirdiği çözüm ve bunların etrafındaki diğer fikirler. Hepsinin aradığı şey sosyal değişmenin dayandığı esasları bulabilmektir. Marx, üretim tekniklerindeki değişmenin bütün manevî kültürü tayin edeceğini ve orada bir değişme yapıldığı takdirde cemiyete istenilen istikamet verilebileceğini söylüyor, onun teorisini oluşturan iddialar aynı esas noktayı dolduran eklentilerdir. Güngör için Marx, ortadaki problemi bir bakış noktasından görüyor, sonradan bu açıyı sağlamlaştırmak için başka sahalara ait esaslar

koyuyordur (Güngör: 1996: 78). Marx'ın ihtilâlle ilgili görüşüne ise Güngör şöyle karşılık vermektedir: "Cemiyet ihtilâlle değişmez; ihtilal sayesinde mülkiyeti bir sınıftan alıp öbürüne verebilirsiniz, ama bununla istediklerinizi gerçekleştirmek mümkün değildir, çünkü Weber'e göre sosyal değişimin manivelası mülkiyet veya istihsal münasebetlerinin değişmesi değildir. Başka bir deyişle, Marks istihsal münasebetlerindeki değişimin cemiyetin kültür ve inanç sisteminde, sosyal münasebetlerinde de bir değişme meydana getireceğini söylerken, Max Weber onun üst-yapı dediği şeyin asıl değişme amili olduğunu, insanların zihniyetleri değişince iktisadî yapının da ona bağlı olarak değiştiğini söylüyor" (Güngör, 1993: 25). Güngör yapmış olduğu bu ve benzeri değerlendirmelerle de Weber çizgisine daha yakın olduğunu ortaya koymaktadır.

Toplumsal değişmeyi daha çok kültürel değişme biçiminde ele alan Erol Güngör'e göre, kültür değişmesi seçici bir olaydır. Yani bir kültür, başka bir kültürden bir şeyler alırken, bunları otomatik bir sıraya bağlı olarak değil, seçerek alır (Güngör, 1994: 16). Antropoloji literatüründe kültürün maddî ve manevî unsurları incelenirken, kültür değişmesi sırasında bunlardan hangilerinin daha kolay intikal edeceği -bir kültürden öbürüne geçebileceği- tartışılır. Genellikle maddî kültür unsurlarının, yani inançlardan çok bunların somut görüntülerinin bir başka kültür tarafından daha kolay ve çabuk benimsendiği kabul edilmektedir. Aslında bu bir öğrenme olayıdır; somut şeylerin soyut olanlardan daha kolay öğrenilmesi ise psikologların eskiden beri bildikleri bir gerçektir (Güngör, 1994: 15). Aslında kültürün özü çok yavaş ve çok az değişir, davranış örnekleri ise bütün kültür unsurları içinde en çabuk ve kolay değişenlerdir. Kültürde değişme de buralardan başlar (Güngör, 1994: 54).

Yukarıdaki ifadelerden, Güngör'ün bir toplumun değişim sürecinde önce maddî unsurların değişmekte olduğunu söylediğini görmekteyiz; oysa Güngör bir başka eserinde ise şöyle demektedir: "...birçok maddî değişmelerin gerisinde manevî kültürdeki değişmeleri bulmak kabildir; yani bu maddî değişmeler bir takım tavır ve zihniyet değişmelerinin sonunda meydana gelmiş bulunuyor" (Güngör, 1993: 148).

Bu görüşlerinden hareketle Güngör'ün toplumsal değişim süreçlerini Ziya Gökalp'teki gibi keskin bir kültür-medeniyet ayrımından hareket ederek izah etme gayreti içinde olduğu düşünülmemelidir. Güngör'e göre "kültür ve medeniyet birbirinden ayrı hadiseler değildir. Milli kültürler bir medeniyetin çeşitli manzaralarından ibarettir. Milletler arasında alışveriş konusu olan ortak medeniyet unsurları her milletin kendi şartları içinde kendisine mahsus bir hüviyete kavuşur ve böylece her millet medeniyeti kendi tarzında benimser. Bizim kültür dediğimiz şey medeniyetin cemiyetlere intikal ediş tarzı veya onlarca benimsenmiş şeklidir. Aynı kültüre mensup fertlerde ve gruplarda o kültürün değerleri nasıl birbirinin tıpatıp benzeri olarak benimsenmiyorsa, aynı medeniyetin unsurları da çeşitli cemiyetlerde birbirinden farklı şekil ve muhtevalar kazanmaktadır... Avrupa diye yekvücut bir kültür veya medeniyet yoktur; hepsi de modern medeniyeti şu veya

bu derece temsil eden çeşitli milli kültürler vardır. Avrupalıların ictibas etmek istedikleri şeyler bu medeniyete ait değerler ise o takdirde Avrupalılaşıma tezi milli kültürün inkâr edilmesini gerektirmez” (Güngör, 1995: 101).

Erol Güngör’ün kültür değişmesini incelerken üzerinde durduğu önemli konulardan biri de örf ve âdetlerdir. Örf ve âdetler cemiyetin ihtiyaçlarına cevap vermek üzere birer vasıta olarak ortaya çıkmışsa, ihtiyaçların değişmesiyle veya cemiyetteki umumî sosyal değişme ile birlikte bunların da değişmesi beklenir (Güngör, 1994: 95). Örf ve âdet değişmelerinin günümüzde sadece Türkiye’yi değil, bütün dünyayı ilgilendiren önemli bir mesele olduğunu söyleyen Güngör, bugün dünyadaki teknolojik gelişme ile paralel ve aynı hızda bir sosyal değişmenin gerçekleştirilememesi nedeniyle toplumların büyük bir buhran içinde bulunduğunu söylemektedir. Dünyanın maddî çehresi büyük bir hızla ve büyük ölçülerde değişiyor, ama bizim manevî değerlerimiz ya bu değişmenin gerisinde kalıyor veya teknolojik değişme bir takım sun’î, sahte değerlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlıyor (Güngör, 1994: 96).

Erol Güngör, örf ve âdetlerin mutlak surette muhafaza edilmesi fikrinde değildir; ama bunun yanında “şuursuz bir yıkım gibi, körü körüne bir saplanma da bizim zararımıza olur” der. Yine devamla “Asıl anlatmak istediğimiz şey, bunların değişmemesi değil, değişmelerin nelere bağlı olduğudur. Burada değişmenin yollarını aramaktan ziyade değişmenin doğurabileceği kötü sonuçlar üzerinde şu sebepten duruyoruz: Sosyal normlara ve kıymetlere yapılacak müdahale zararlı sonuçlar verdiği takdirde bunlardan dönüş imkânı kalmaz; tekrar başladığımız noktaya dönemezsiniz. Kültürde kesiklik yaratmak insan hayatında kesiklik yaratmak gibidir. Tecrübe olsun diye bir insanı öldüremezsiniz; bu denemenin sonu apaçık bellidir ve dönüşü yoktur. Kültür değişmesi ile uğraşanlar kültürün ne kadar girift, dallı-budaklı bir yapı olduğunu bilirler; bu yapıdan tek başına beğenilmediği için sökülecek bir taşın en umulmadık yerlerde nasıl çöküntülere yol açacağına dair pek çok ibretli misal görmüşlerdir” demektedir (Güngör, 1994: 100).

Güngör’e göre, “sanayileşen cemiyetlerin birbirlerine daha çok benzemeleri gerçekten herkesin göreceği kadar apaçık bir durumdur. Fakat bu benzerliklerin kültürün temel değerlerinde de birlik yaratacak şekilde geliştiği iddiası tartışılabilir. Nitekim bu tartışma günümüzde bütün hararetiyle devam etmektedir” (Güngör, 1994: 39).

“Yabancı kültürün yayılması ve yerleşmesi zihin değişmesinden davranış değişmesine doğru olduğu gibi, bazen davranış değişmesinden tavır değişmesine doğru olmaktadır. Bu türlü değişme genellikle mecburî kültür değişmesi meydana getirmek isteyen devlet idarecilerinin başvurdukları bir yoldur. Türkiye’de bunun en açık örneği kanunları değiştirmek suretiyle yeni bir örf ve âdet sistemi yaratmanın denenmesi olmuştur. Batılı ülkelerden kanun tercüme ederek bir hukuk sistemi meydana getirme teşebbüsü imparatorluğun son devrinde başlamış, Cumhuriyet’te bütün hızıyla devam etmiştir. Bu kanunların Türkiye’nin kültürel

bünyesinde ne gibi değişmelere yol açtığına dair hiçbir araştıрма yapılmış değildir” (Güngör, 1993: 150).

Güngör, ortada sadece bir hukuk meselesi olsaydı hukuk adaptasyonlar yapılabileceğini; oysa doğrudan doğruya ve bütünüyle tercüme yoluna gidilmesini burada güdülen gayenin hukuk sistemini düzeltmekten ziyade topyekn medeniyet ve kültür değiştirmek olduğunu açıkça gösterdiğini söylemektedir (Güngör, 1997: 90). “Biz bu meseleyi sosyal değişme açısından ele almak istiyoruz. İslam hukukunun gerilemesi ile ilgili görüşler, hukuku, cemiyet hayatının bir bağımsız değişkeni olarak düşüne gelmişlerdir; yani hukuktaki değişmeler cemiyette de değişmelere yol açar diye düşünülmüştür. Nitekim bu görüş sonraki tarihlerde Batı'dan kanun tercüme eden devlet adamlarının da başlıca dayanağı olmuştur: Cemiyeti değiştirmek isteyenler hukuk münasebetleri değiştirmelidirler. Őimdiye kadar İslam hukuku kendi başına bir hukuk sistemi olarak veya İslam cemiyeti içindeki yeri bakımından ele alınmaktan ziyade, İslam dünyasındaki gerilemenin çeşitli sebepleri arasında biri olarak dikkati çekmiş bulunuyor. Bu yüzden İslam hukukunun nerelerde başarılı olduğu değil, nerelerde başarısız olduğu meselesi önem kazanmıştır. İslam hukukunun yetersiz kaldığı sonraki devirlerde onun taşıdığı özellikler, böyle bir yetersizliğin bulunmadığı dönemlerde de bir gerilik unsuru sayılmaktadır. İctidat kapısının kapanması, işte bu düşüncenin eseri olarak, temel kusur diye görülmektedir” (Güngör, 1997: 86).

Yine Erol Güngör'e göre, kültürle medeniyet arasında, başka bir ifade ile, hayatın manevî nizamı ile maddî nizamı arasında kesin bir ayırım yoktur. Maddî olaylarla manevî -yani psikolojik ve sosyal- olaylar karşılıklı etki halindedir. Bir lke, bir başka ülkenin sadece teknolojisini veya sadece manevî kültürünü benimsemek istese bile bunu istediği şekilde gerçekleştiremez. Bir takım teknolojik değişmeler manevî kültürde de değişmelere yol açacak uygun bir zemin yaratır. Aynı şekilde, inanç ve tutumlardaki değişmeler teknolojik değişmeleri hazırlar. Burada etkileşmenin tek yönlü -teknolojiden kültüre veya kültürden teknolojiye- olduğu ve belli bir teknolojik veya kültürel değişmenin mutlaka belli bir kültürel veya teknolojik değişmeyi doğuracağı iddiaları yanlıştır (Güngör, 1994: 17). “Şu halde Avrupa'dan bilgi ve teknik olmak şeklindeki klasik iddianın sosyolojik bakımdan yanlış olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu tezin büsbütün esassız olduğunu söylemek de doğru değildir. İlim ve teknik ithal etmek isteyenlerin asıl karşı oldukları şey, bunların dışında saydıkları bağı inançlar, alışkanlıklar ve münasebet tarzlarıdır. Muhakkak ki onların ilim ve teknolojinin yürüyebilmesi için gerekli olan çalışma disiplini, rasyonel düşünce, ufuk genişliği vs. hususlar anlatıldığı takdirde, bu söylenenlerin büyük bir kısmını -fiilen başarmak zor olsa da- tereddütsüz kabul edeceklerdir” (Güngör, 1994: 23). Teknolojik gelişme kaçınılmazdır, daha doğrusu geriye döndürülemez; asıl mesele teknolojik gelişmeye nasıl bir manevî gelişme ile istikamet verileceğidir. Batı da bu istikameti bulmaya çalışmaktadır (Güngör, 1996: 82). Bize gelince, “biz teknik değişmenin kültürümüzü bozduğundan Őikayet ediyoruz, ama bu görüş yanlıştır. Bizim hayatımızı bozan şey teknik unsurların gelmesi değil, manevî şeylerin

gelmemesidir” (Güngör, 1996: 81). Türkiye yıllardan beri devamlı değişme halindedir; klasik değerlerden vazgeçilmiş, fakat yeni cemiyetin hangi esaslara dayanacağı bir türlü belli olmamıştır (Güngör, 1993: 65). “Batının nesini alıp nesini alamayacağımız tartışması Avrupa’dan bir şeylerin alınması ve süratle alınması gerektiği fikrinin ortaya çıkışıyla birlikte başlamıştı. Şimdi bu başlangıçtan yaklaşık iki yüzyıl kadar ileride bulunuyoruz. Bugün Avrupa’dan neyi alacağımızın tartışmasından ziyade, neleri aldığımızın, neleri alamadığımızın bir bilançosunu yapmak durumundayız” (Güngör, 1994: 40). “Zor bir durumdayız; bir tarafta bize tahakküm eden ve hakikaten vazgeçemediğimiz bazı şeyler var, bir taraftan da bunların karşısında hüviyetimizi korumaya çalışıyoruz... Söyleyebileceğimiz tek şey, bu zorluğu idrak edersek ortaya koyacağımız hal çarelerinin de belki daha isabetli olacağıdır” (Güngör, 1996: 83).

Güngör, son tahlilde “cemiyetin kendi bünyesi içinden gelen değişmeler, başka kültürleri adapte etme yoluna kıyasla daha sağlam, devamlı ve hakiki çözüm tarzları getirebilmektedir” (Güngör, 1995: 31), diyerek toplumsal değişimin, toplumların tarihi ve kültürel arka planlarından devşirilerek gerçekleşmesinin sağlıklı bir toplumun oluşmasında önemli bir role sahip olduğunu altını çizmektedir.

2. ÖZER OZANKAYA’DA TOPLUMSAL DEĞİŞME

Prof. Dr. Özer Ozankaya Toplum Bilim adlı yapıtında, toplumların durağan olmadıklarını, tarih içinde nitelik değişmelerine uğradıklarını belirtir. Bunun gibi toplum yaşamının görece de olsa denge ve uyumun egemen durumda bulunması ile olanaklı olduğunu, toplum yaşamındaki değişmelerin hep yeni koşullara uygun yeni denge ve uyumluluk durumlarını arama anlamını taşıdığını vurgular; dengesizliğin ve uyumsuzluğun egemen olduğu bir toplum yaşamı düşünülemediğini söyler. İşte toplumsal değişme olgusunu bu çerçevede içinde akışkan bir süreç olarak görmek gerektiğini söyler (Ozankaya, 1994a: 479). Ozankaya’ya göre toplumun kavranabilmesi için onun değişimi içinde ele alınması zorunludur. Bugünkü toplumu anlayabilmek ve yarınki toplumun bugünkünden farklı olacağını kavrayabilmek için, çünkü toplumun bugünkünden farklı olduğunu bilmek gerekir. (Ozankaya, 1994a: 531).

Ozankaya, Toplum Bilim Terimler Sözlüğü adlı çalışmasında değişme kavramını; “Bütün nesne ve olayların her türlü devimi ve etkileşmeyi, bir durumdan bir başka duruma her türlü geçişi dile getiren en genel varoluş biçimi,” olarak açıklar (Ozankaya, 1975: 32). Toplumsal değişme ise “Toplumun herhangi bir dönemindeki düzenine özgü yerleşik özdeksel(maddi) ve tinsel(manevi) öğelerinde yeni özelliklerin oluşması” olarak tanımlamaktadır. (Ozankaya, 1975: 96)

Ozankaya’ya göre “Önce, ‘toplumsal değişme’ olgusunun gerçekte ‘toplumsal gelişme ya da toplumsal ilerleme’ demek olduğunu artıran temel alındığını ve bu görüşün ‘geri kalmışlık’ konusundaki yeni yaklaşımın ayırdedici

özelliği olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Çağdaş toplum koşulları artan bir ölçüde kabul ettirmiş bulunuyor ki 'toplumsal değişme' toplum düzeninin demokratikleşmesidir; insanın hem doğal, hem toplumsal çevresini gittikçe daha çok bilgili denetimi altına alarak özgürleşmesi, kendisinin toplum -dahası dünya- içindeki yerinin Tanrı buyruğu olmadığını kavrayıp toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırması, soyuna, uğraşına, inancına bakılmaksızın insanın en yüce değer düzeyine yükselmesi sürecidir (Ozankaya, 1994a: 492).

Yürürlükteki yasaları ve kurumları her zaman için geçerli, tam ve yetkin yasa ve kurumlar olarak değil, onları yapan kuşakların gereksinmelerinin ve deneylerinin ürünü olarak görmek, bugünkü ve yarınki kuşakların da kendi gereksinim ve deneyimlerinin ışığında bunların değişimlerinden geçebileceğini doğal bir olgu saymak gerektiği kavranmaktadır. Dünün bugünden farklı olduğu görüldüğü için, yarının da bugünden farklı olacağı doğal karşılanmakta ve ne dün, ne de bugün artık kutsallaştırılıp dokunulmazlaştırılmamaktadır. (Ozankaya, 1995: 171)

Ozankaya bir toplumun değişim sürecinde uluslar arası ilişkilerin üzerinde de önemle durur. "Sömürgecilik ve yeni biçimlerinin, dünya nüfusunun 2/3'ünü oluşturan az gelişmiş (geri bırakılmış) ülkeleri kendi iç devinimleriyle özgürce gelişmekten alıkoyucu, toplumsal yapılarını ve genel olarak kültürlerini çarpıklaştırıcı etkileri, toplumsal değişme konusunun çok önemli özel bir bölümünü oluşturmaktadır (Ozankaya, 1994a: 535). Burada söz konusu olan artık yalnız ulusal (ya da yerel) toplumu bütünlüğü içinde almak değildir; bundan da ötede, bu toplumların kendi iç yapıları ve bu yapılardaki değişmelerle uluslar arası ilişkilerinin birlikte ele alınması, bu toplumların durumlarını hem açıklayabilmek, hem de istenmeye değer görülen yönlerden değiştirebilmek bakımından bir zorunluluk olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Çünkü toplumsal değişimin uluslar arası düzeyde öğeleri de vardır. Bunlardan soyutlayarak toplumsal değişme sürecini gereğince kavrayamayız (Ozankaya, 1994a: 490). Kapitalist ve kapitalist-öncesi ekonomilerin karşılaşmasının doğal sonucu, Batı-dışı dünyanın artı-değerinin Batıya akması olmuştur. Çünkü kapitalist-öncesi ekonomi, bu ortamda, artı-değer üretmeye yetenekli, ama bunu biriktirmeye yetenekli değildir. Bu sürecin gözlenmesi, Batı anamalcılığının gelişimi ile Batı-dışı dünyanın geri kalmışlığının nasıl daha da çözülmez bir biçimde birbirleriyle bağlantılı duruma girdiğini kavramamıza olanak vermektedir (Ozankaya, 1994a: 495).

Ozankaya, ekonomik diye nitelendirilecek bu bakışın yanısıra başka ilişkilere de dikkat çekmektedir. "Sömürgeci yerli halk arasında soy, din, dil, kültür, boy, mezhep... bölünmeleri bulur, derinleştirir ve kinler yaratır, eski kinlerin küllerini eşeler. Yerli halkı böylece 'atomlaştırma', bölüp parçalama, böylece daha kolayca sömürme yollarına yoğun biçimde başvurur. Bu ufalanma yerli halk arasında bağımsızlık, gelişme... için zorunlu olan toplu, ortaklaşa eyleme olanak bırakmaz. Bölünmenin asıl mimarı olan aynı sömürgeci bu parçalanmayı ülkedeki demokratik gelişmeleri engellemeye gerekçe yapar: 'Siz henüz demokrasiyi

gerçekleştirecek düzeyde değilsiniz' der. "Bu sömürgeci tutumu yerli halkta bir aşağılık duygusu, bir benzeme özlemi doğurur. Ancak sömürgeci gibi olmanın olanaksızlığı algılanmaya başlar başlamaz bu kez tepki gösterme, sömürgeciyi temsil eden her şeyin reddedilip yadsınması tutumu oluşur. Giderek sömürülen halkta bir kişiliksizleşme ve ruhsal dengesizlik ortaya çıkar: Ne özendikleri 'Başkasına' benzemeyi, ne de kendi kendileri olup o 'Başkası'ndan ayrımlı olmayı başaramayan kişi ve kümelerin, toplumların açmazıdır bu" (Ozankaya, 1994a: 497).

Bu değerlendirmelerine rağmen Ozankaya toplumsal değişimin özel bir hali olan ve hiç şüphesiz içinde Batılılaşmayı taşıyan modernleşmenin de güçlü bir savunucusudur. Türk toplumunun Atatürk döneminde yaşamış olduğu toplumsal değişim sürecini bir "uygarlık tasarımı projesi" olarak değerlendirir (Ozankaya, 1994b: 1). Ozankaya'ya göre Atatürk "demokratik toplum mühendisliği" sergilemiştir (Ozankaya, 1994b).

Türk toplumunun değişim olgusu hakkında ise şunları söylemektedir: "Osmanlı İmparatorluğunun, dolayısıyla da Anadolu'nun siyasal bağımsızlığını tümünden yitmemekle birlikte 19. yüzyıldan başlayarak Türk Kurtuluş Savaşına değin artan ölçüde ekonomik bağımsızlığını yitirdiği ve bir yarı-sömürge durumuna düştüğü bilinmektedir... Bu imparatorluğun yıkıntıları altından çağdaş Türkiye'nin kurulup yükselişinin Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde, O'nun çok engin katkısı ile olduğu da bilinmektedir... Türk toplumu II. Dünya savaşından sonra oluşan uluslar arası ilişkiler konjonktürü içinde Atatürk döneminde oluşmaya başlayan 'iç dinamizmi özerk biçimde işleterek gelişme' gücünü yitirmeye başlamış ve yeni sömürgeciliğin etkisi altına girmiştir. Bu nedenle 1945'lerden başlayarak Türkiye'de siyasal ve ekonomik erk sömürgeci Batı ülkelerinin işbirlikçiliğini yapan ithalatçı tüccar ve büyük toprak sahiplerine artan ölçüde geçmeye başlamıştır. Bu ortamda Atatürkçü düşünce bir yandan gerici-dinsel, bir yandan kapitalist-liberal, bir yandan da diktacı-sol saldırılara uğramıştır... Atatürkçü düşünüş toplumda bağımsızlık, demokratikleşme ve çağdaşlaşma doğrultusunda ortaklaşa eylem oluşturabilecek öze sahip bulunduğu halde, tam bir sömürgeci tutumu ile toplum sağda dinci, ırkçı, solda da dogmatik bölünmelerle atomlaştırılmıştır" (Ozankaya, 1994a: 502).

Ozankaya'nın bu durum karşısındaki çözüm önerisi Atatürkçülüktür. Çünkü Ozankaya'ya göre Atatürk devrimleri kapitalizmden de sosyalizmden de farklıdır. Hatta diğer uluslara da örnek olabilecek özgün bir modeldir (Ozankaya, 1994b: 7). Buna karşın Ozankaya'nın bilimsel yöntem açısından da marksist yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Örneğin "kağnı-karasaban düzeyindeki (alt-yapı) bir toplumun aile, hukuk, yönetim, eğitim, ahlak (üst-yapı) düzeni ile traktör ve biçerdöver, tren, otomobil, uçak yapma (alt- yapı) düzeyindeki toplumun aile, hukuk, yönetim, eğitim, ahlak (üst-yapı) ortamının birbirinden tamamen farklı olduğunu söylemektedir (Ozankaya, 1994b: 65). Ozankaya'nın marksizmin "alt-yapı üst yapıyı belirler" temel ilkesinden hareket ettiği görülmektedir. Fakat buna karşın

Atatürk devrimlerinin tümüyle üst yapıya ait olmasına karşın yerel ve evrensel bir model olarak sunulmasındaki metodolojik paradoksu cevapsız bırakmaktadır.

Ozankaya, Atatürk devrimlerinin temelinde de laiklik'i koyar (Ozankaya, 1995). Atatürk'ün laiklik anlayışını şöyle açıklar: "Din artık toplumsal, siyasal, ekonomik, eğitsel, sanatsal kurum ve kuralları belirleyici konumda olamaz; toplumlar bu alanları bilimsel verilerin yardımıyla demokratik süreç içinde varacakları, değişmeye de açık uzlaşmalar yoluyla çözümlene gereğine inanmaktadırlar" (Ozankaya, 1995: 168-169).

Ozankaya'ya göre "Laik dünya ve toplum anlayışı gelişme ve çağdaşlaşma bakımından vazgeçilmez bir önem taşır. Her şeyden önce sömürgeciliğin türlü yollarla halk arasında her zaman kışkırtmak istediği dil, din, mezhep, tarikat ayrılıklarının artık körüklenemeyeceği bir ortam ancak laiklik üzere düzenlenen bir ortam olabilir. Laiklik özgür düşünce için zorunludur. Toplumsal adalet içinde gelişmek için geçerli yolların bulunabilmesi, kültürün çağdaşlaşması, düşüncenin özgürleşmesi yine ancak laik bir düşünsel ve kurumsal ortam içinde olanaklıdır. Kutsal sayılan konularda farklı inançları hoşgörmeyi sağlayan bir dünya ve toplum anlayışı siyasal, ekonomik... konulardaki farklı görüşleri hoşgörü ile karşılamayı çok daha kolaylıkla sağlayabilir. Özetle, değişik düşüncelerin barış içinde tartışılması demek olan demokrasi de, toplumsal barış ve dayanışma da laiklik olmadan gerçekleşemez" (Ozankaya, 1994a: 527).

Ozankaya kültür ve uygarlık ayrımına karşı çıkmakta, bu ayrımı yapanları şöyle eleştirmektedir: "Batının üstün tekniklerini, silahlarını, makinelerini almakla onun düzeyine çıkılabileceğini sanmak gibi kolay yola saptılar. Oysa bir makineyi dışardan almak, o makineyi yapan uygarlığın düzeyine çıkmak demek olmadığını anlamadılar. Treni, fabrikayı, otomobili, bilgisayar yapabilmek için, çalışma düzenini, hukuk düzenini, aile ve eğitim düzenini, siyasal ve hukuksal düzeni sanayi toplumunun gereklerine göre yenilemenin zorunlu olduğunu anlamadılar ya da anlamak istemediler. Bu tutumlarını savunabilmek için de kültür ve uygarlık kavramlarını, hiçbir gerekçe gösterip tartışmaya yanaşmadan, bilime aykırı bir biçimde, ayrı şeylemiş gibi sundular: bir ulusun yalnızca hukuk, aile, eğitim, devlet, ahlak gibi manevi öğelerinin o ulusun kültürünü oluşturduğunu öne sürdüler; uygarlığın ise yalnızca yeme içme, barınma, ulaşım, sağlık, bilim vb., alanlarında yapılan şeyler olduğunu, bunların manevi kültür öğeleriyle ilişkisiz, her ulus için ortak, bu nedenle dışarıdan hazır alınabilir şeyler olduğunu öne sürdüler. Ama bunların hukuk, eğitim, ahlak, aile devlet yapısı üzerinde herhangi bir etkisi olmayacağını, olmaması gerektiğini savundular. Örneğin kağıt ve kara saban düzeyindeki toplumun aile, hukuk, yönetim, ahlak vb., düzeni ile traktör ve biçerdöver, tren, otomobil, uçak yapma düzeyindeki toplumun aile, hukuk, yönetim, eğitim, ahlak ortamının birbirinden köklü nitelik farklılıkları olduğunu tartışmak bile istemediler. 'Kültür ayrı şeydir, uygarlık ayrı şeydir; biz uygarlığı Batı'dan alırsak; çünkü uygarlık evrenseldir; ama kültürümüze dokunmayız, çünkü kültür millidir' demekte diretiler (Ozankaya, 1994b: 65).

Ozankaya, Erol Güngör'den farklı olarak, Medeniyet-Kültür ayrımının geçersizliğini temel alır. Bu görüşünü de Mustafa Kemal Atatürk'ten aldığını söyler. Ozankaya'ya göre "Mustafa Kemal Atatürk çağdaş uygarlığın, bilimsel yönleme, aklın özgürlüğüne dayalı özelliği ile tek olduğunu; bu bakımdan bir toplumda 'hars' (manevî kültür) ile uygarlığın (= maddî kültür) birbirinden etkilenmeyen, ayrı biçimler olmadığını, tam tersine ikisinin birlikte aynı bütünün ayrılmaz bölümleri olduğunu benimsemek tutarlılığını gösteren ilk Türk düşünür-devlet adamıdır. Özetle traktörü alan köylü ailenin örneğin ortakçı-mal sahibi ilişkileri, çocuk yapma ve çalıştırma uygulamaları, evlenme düğün törenlerinin bundan etkilenmeyeceği düşünülemez," der. Bu konuda Atatürk'ün de: 'Uygarlığın (medeniyet) ne olduğunu başka başka tanımlayanlar vardır. Bence uygarlığı harstan (= kültürden) ayırmak güçtür ve gereksizdir. Bu görüşümü açıklamak için kültür ne demektir, tanımlayalım: A- Bir insan toplumun devlet yaşamında, B- Düşünce yaşamında, C- Ekonomik yaşamında yani tarımda, sanatta ticaretle, kara, deniz ve hava ulaştırıcılığında yapabildiği şeylerin toplam bileşimidir. Bir ulusun uygarlığı dendiği zaman kültür adı altında saydığımız üç tür faaliyetin toplam bileşiminin dışında başka bir şey olamayacağını sanırım... Kültür kavramını seciye (karakter) kavramına indirmemelidir," dediğini aktarır (Ozankaya, 1994a: 516).

Ozankaya'nın kültür ve uygarlık ayrımına karşı çıkması hiç kuşkusuz Türk toplumu açısından toplumsal değişim sürecinde tarihi ve kültürel birikimin de radikal bir biçimde reddine kapı açmaktadır. Ozankaya Türk toplumunun toplumsal değişme sürecini ifade eden modernleşmenin Atatürk devrimleriyle yapıldığını Atatürk'ün de kültür ve uygarlık ayrımını kabul etmediğini söylemektedir.

SONUÇ

Yapmış olduğumuz çalışmada gördük ki; Erol Güngör, toplumsal değişme olgusuna daha çok kültürel değişme açısından yaklaşmakta ve bu yaklaşımı gerçekleştirirken kültürü, maddî kültür ve manevî kültür biçiminde ele almakta, manevî kültür değişiminin kendine özgünlüğünü koruyarak bu değişimi yaşaması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım her ne kadar Ziya Gökalp'in "uygarlık uluslararası olduğu halde kültür ulusaldır. Uygarlık bir ulustan başka bir ulusa geçebilir, kültür geçemez. Buna bağlı olarak bir ulus uygarlığını değiştirebilir, kültürünü değiştiremez. Uygarlık yöntem ve akıl, kültür esin ve sezgi araçlarıyla elde edilir. Uygarlık iktisadi, hukuki, vb. Düşüncelerin toplamıdır. Kültür ise dini, ahlaki, estetik duyguların toplamıdır," (Sezer,?: 59) görüşlerine yakın görülse de Güngör, diğer yandan toplum olaylarının aynı zamanda tarihi olaylar olması nedeniyle tarihi boyutu dikkate alınmadan yapılacak değerlendirmelerin eksik kalacağını vurgular ve Gökalp kadar keskin ayrımlara yönelmez. Buna karşın Özer Ozankaya ise kültürün maddî ve manevî diye ikiye ayıramayacağını bunun bir bütün olduğunu söylemekte ve toplumsal değişme olgusunun, bir toplumun sadece kendi iç devinimiyle açıklanamayacağını, bu süreçte uluslar arası ilişkilerin

önemle üzerinde durulması gerektiğini ifade etmektedir. Diğer yandan Ozankaya'nın yaklaşımında, Atatürkçülük her ne kadar baskın ve özgün bir bakış açısı olarak ele alınmaya çalışılsa da son tahlilde kullandığı yöntemin marksist olması ve bu yaklaşımın önce evrenselleştirip sonra da bütün toplumlarla birlikte Türk toplumunu da açıklamanın tek yolu olarak sunulmasına karşın; Güngör'ün yaklaşımında da Türk toplumunun meselelerinin anlaşılması ve çözülmesi için Türk toplumunun tarihi ve kültürel geçmişinden koparılmayacağı kuvvetle vurgulanmaktadır.

KAYNAKÇA

- ERGUN, Doğan, (1990), *Sosyoloji El Kitabı*, Gerçek Yayınevi, (Beşinci Baskı), İstanbul
- GÜNGÖR, Erol, (1993), *Dünden Bugünden*, Ötüken Yayınları, (6. Basım), İstanbul.
- _____, (1994), *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, (8. Basım), İstanbul.
- _____, (1995), *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, (11. Basım), İstanbul.
- _____, (1996), *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, Ötüken Yayınları, (3. Basım), İstanbul.
- _____, (1997), *İslamın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Yayınları, (11. Basım), İstanbul.
- KIRAY, Mübeccel B. (2006), *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, (2. Basım), Bağlam Yayınları, İstanbul
- KONGAR, Emre, (1994), *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- OZANKAYA, Özer, (1975), *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- _____, (1994a), *Toplumbilim*, Cem Yayınevi, (8. Basım), İstanbul.
- _____, (1994b), *Cumhuriyet Çınarı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- _____, (1995), *Türkiye'de Laiklik, Atatürk Devrimlerinin Temeli*, (6. Basım), Cem Yayınevi, İstanbul
- SEZER, Baykan, (Tarih Yok), *Türk Sosyolojisinin Ana Başlıkları*, Sümer Kitabevi Yayınları, İstanbul.